

показатели, которые его характеризуют; предложен подход к анализу конкурентоспособности рынка труда и проведена его оценка в Украине.

Ключевые слова: конкурентоспособность рынка труда, конкурентоспособность рабочих мест; конкурентоспособная заработная плата; развитая конкурентная среда на рынке труда; развитие инфраструктуры рынка труда; эффективная интеграция рынке труда.

Sanduhey V. V. The analysis of the competitiveness of Ukrainian labor market : theoretical and methodological approach.

In the present article the approaches to the definition of "competitive labor market", the author formulates his definition, reasonable factors of a competitive labor market and identified indicators that characterize them, an approach to the analysis of the competitiveness of the labor market and held his score for Ukraine.

Keywords: competitiveness labor market, namely the competitiveness of the domestic labor force competitiveness jobs, competitive wages; developed competitive environment in the labor market, the level of labor market infrastructure concluded that the low competitiveness of the labor market, effective integration of the labor market

УДК:334.753(477)

Захарова К. Ф.
Університет економіки та права "КРОК"

ЭФЕКТИВНІСТЬ АНТИМОНОПОЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ КАРТЕЛІВ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

У статті досліджено економічну природу картелю. Визначено специфіку антимонопольного регулювання картельних змов. Розглянуто комплекс заходів щодо підвищення ефективності антимонопольного регулювання в економіці України в контексті забезпечення економічної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека, картель, ринкове домінування, антимонопольне регулювання.

Сьогодні вкрай важливим є пошук шляхів забезпечення ефективності економічної політики в цілому та окремих її напрямків саме в контексті забезпечення економічної безпеки держави, адже сьогодні поступово розширюється конкурентне середовище економіки України, посилюється вплив економічних законів у господарській діяльності, проте наповнення економічного простору реальним конкурентними відносинами відбувається фрагментарно через збереження високого рівня монополізації на багатьох товарних ринках. Це відбувається через високу кількість зловживань анти конкурентного характеру, зокрема, картельних змов.

Теоретичні аспекти особливостей цінової конкурентної поведінки суб'єктів господарювання розглянуто в працях зарубіжних та вітчизняних вчених – економістів Д. Арментано, Ж. Тироля, О.Уильямсона, Ф. Шерера, С. Б. Авдашевой, Н. М. Розановой, З. В. Борисенко, В. В. Герасименко, О. О. Костусєва, Б. В. Кузнецова, В. Д. Лагутіна, А. Е. Шаститко, А. А. Пороховського. Особливості забезпечення економічної безпеки шляхом вдосконалення антимонопольної діяльності у своїх працях досліджували Г. А. Пастернак-Таранушенко, О. М. Олещенко.

На сучасному етапі національна економіка потребує ефективного

антимонопольного законодавства. Відтак, стає актуальною необхідність виявлення специфіки колективного домінування суб'єктів господарювання на товарних ринках, дослідження особливостей картельних змов на них та розробка напрямів підвищення ефективності антимонопольного регулювання.

Метою статті є дослідження специфіки картельних змов в сучасних умовах та наукове обґрунтування їхнього антимонопольного регулювання економіки України. Для досягнення цієї мети виявлено проблеми антимонопольного регулювання економіки України в контексті забезпечення економічної безпеки.

За результатами вжитих заходів головним відомством, що здійснює діяльність в сфері захисту конкуренції та антимонопольне регулювання в економіці – Антимонопольним Комітетом України (далі – АМКУ), всього припинено 5 820 порушень законодавства про захист економічної конкуренції, що майже на 30 відсотків більше, ніж у 2011 році. З них 2 540 стосувалися порушень у вигляді зловживань монопольним (домінуючим) становищем, 521 – антиконкурентних узгоджених дій суб'єктів господарювання, 1 281 – антиконкурентних дій державних органів, 776 – недобросовісної конкуренції.

Особливо загрозовою з точки зору забезпечення економічної безпеки така статистика видається через те, що найбільшу кількість порушень законодавства про захист економічної конкуренції було виявлено на найбільш значущих для стабільного соціально – економічного розвитку ринках житлово-комунального господарства (15,33 відсотка всіх порушень), агропромислового комплексу (14,41 відсотка), адміністративних послуг (10,73 відсотка), паливно-енергетичного комплексу (7,74 відсотка), охорони здоров'я (6,96 відсотка), будівництва та будівельних матеріалів (4,21 відсотка), транспорту (3,71 відсотка) [1].

Рис. 1. Структура порушень законодавства про захист економічної конкуренції, припинених АМКУ у 2012 році

Наявність позитивного взаємозв'язку між рівнем конкуренції та рівнем суспільного добробуту в країні не викликає сумнівів, як і твердження про те, що наслідки монополізації основних галузей економіки призводять до втрати конкурентоспроможності України на світових ринках. В той самий час, на ринках з високим рівнем конкурентних відносин суб'єкти господарювання обтяжені завданнями соціально-економічного характеру, модернізацією тощо. Відповідно,

потужна конкурентна боротьба вимагає високих темпів реструктуризації підприємств, що зменшує можливості повного за діяння їхнього економічного потенціалу. В умовах ринку власники факторів виробництва відстоюють свій дохід із їхньою допомогою і межі майбутнього прибутку залежать від ступеня їхнього контролю за цінами. В умовах досконалої конкуренції контроль над цінами не існує, він присутній лише на ринках недосконалої конкуренції і саме ступінь контролю над ціною проявляє ступінь монополізації ринку та характер проявів монопольної (ринкової) влади. Власне, ця теза вступає в протиріччя із результатами досліджень, присвячених вивченню проявів монопольної влади. Адже, найчастіше рівень монопольної влади пов'язують з рівнем концентрації підприємств на ринку. Саме на основі такої методологічної оцінки базуються дії органів антимонопольного регулювання. Проте, монопольна влада є складною та суперечливою економічною категорією, що характеризує, подекуди, конкретну ситуацію, адже підприємство, що нею володіє не обов'язково повинно займати монопольне становище на ринку. Для володіння монопольною владою підприємству цілком достатньо мати можливість одностороннього впливу на ціну власного товару або послуги, змінюючи обсяги запропонованої продукції. За умови встановлення державного регулювання цін учасники господарської діяльності позбавляються конкурентоспрямованих стимулів.

Особливістю вітчизняного антимонопольного регулювання є те, що ринкова влада як фактор трансформації конкурентного середовища нерідко недооцінюється в економічному аналізі, не дивлячись на його значимість не тільки для економічної безпеки, а й для суспільного життя. Закон України "Про основи національної безпеки України" від 09.06.2003 № 964-IV визначає відповідно до пункту 17 частини першої статті 92 Конституції України основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності, в тому числі в економічній [2]. Така державна політика має включати раціональне антимонопольне регулювання.

Через специфіку вітчизняного антимонопольного регулювання, яка проявляється у аналізі товарного ринку за принципами кількості суб'єктів господарювання, рівнем концентрації на ринку, розмірами часток суб'єктів господарювання, спостерігається нехтування аналізом реальної ринкової влади суб'єкта господарювання на користь виконання наявної схеми дослідження стану конкуренції. Виробник, що володіє (не обов'язково значною) ринковою часткою, прагне підпорядкувати відносини конкурентної боротьби та чесного конкурентного суперництва відносинам підпорядкування та панування, закони капіталістичного привласнення перетворюються на закони монополістичного привласнення, в результаті чого економічний диктат таких суб'єктів ринку розповсюджується далеко за їхні формальні межі. Саме тому могутність учасника ринку визначається не його розмірами, а можливістю охоплення всього процесу виробництва на товарному ринку та диктування власних умов споживачеві. Так, це призводить до використання власної економічної влади для встановлення контролю над всіма умовами відтворення монополістичного капіталу [3, с. 31].

Сучасна теорія галузевих ринків пов'язує специфіку відносин економічної влади з намаганням підприємців отримати контроль над ринковою ціною. В такому випадку

поведінка учасників ринку може відрізнятися в залежності від більшої чи меншої концентрації ринкової влади, наявності потенційних бар'єрів входу, можливості учасників у досягненні цінової змови, створенні картелю або вчиненні антиконкурентних узгоджених дій тощо. Проаналізуємо особливе трактування економічної влади та владної поведінки представниками інституційної теорії – суб'єкти господарювання, що володіють економічною владою в умовах олігополістичного ринку є не стільки учасниками глобальної боротьби “всіх проти всіх”, скільки членами інтегрованої соціальної мережі, що заснована на перехресній акціонерній власності, довгострокових контактах та особистих зв'язках що сперечаються “умовно” за так звану “рівновагу сил”, що визначатиме роль та частку кожного на спільному ринку. Це характеризує процес набуття контролю над ринком обмеженої кількості суб'єктів господарювання та утворення складної взаємодії із ринковою конкуренцією.

За умови наявності відчутної ринкової влади суб'єкта господарювання, конкуренція втрачає можливість забезпечення ефективності економічного розвитку, адже тепер нівелюється умова відсутності переваг учасників ринку над конкурентами, відповідно, під процесом забезпечення ефективної структури ринку та сприяння суспільному добробуту постає знак питання.

Так само, як органи державної влади намагаються вирішити питання забезпечення потреб суспільства через ринок, підприємці прагнуть набути ринкової влади в процесі максимізації прибутку. Висококонкурентні ринки позбавляються державного фінансування і стають об'єктом пошуку злочинів антиконкурентного характеру. Саме в таких умовах підприємці вдаються до одного з найдієвіших та найважче досліджуваних для органів антимонопольного регулювання злочинів – картелю. Саме картель є прикладом головної форми взаємодії фірм як прояву боротьби за володіння ринковою владою або прикладом колективного домінування.

Картель (фр. cartel) – угода підприємств, звичайно однієї і тієї ж галузі, про ціни, ринки збуту, обсяги виробництва та збуту, обмін патентами і т. ін. Одна з форм монополістичного об'єднання, що найчастіше існує таємно. Фірми, які утворили картель, зберігають свою юридичну, фінансову, виробничу і комерційну самостійність.

Картель – організаційна форма монополістичного об'єднання або угоди. На відміну від інших, більш стійких форм монополістичних структур (синдикати, трести, концерни), кожне підприємство, яке увійшло в картель, зберігає фінансову і виробничу самостійність. Картелі можуть приймати різноманітні форми. Наприклад, виробники можуть створити одну спільну організацію із збуту, яка буде скуповувати продукцію у кожного виробника окремо за договірною ціною та потім реалізовувати продукцію на основі координації. Ще один варіант такої взаємодії може існувати, коли виробники діють на основі угоди, у відповідності з яким встановлюється єдина ціна на їхню продукцію. Також картель включає обмеження виробництва шляхом встановлення квот обсягу випуску для окремих фірм та/або координованого регулювання виробничих потужностей [4, с. 51].

Картель діє, як правило, в рамках однієї галузі та суттєво ускладнює функціонування ринкових механізмів. У ряді країн картель потрапляє під дію антимонопольного законодавства; в інших країнах, навпаки, створення картелів

заохочується в цілях реструктуризації промисловості, стандартизації матеріалів і комплектуючих, обмеження конкуренції між дрібними фірмами.

Картельна змова – неформальна угода учасників однієї ринкової галузі продавати або купувати товари або послуги за певною ціною. Також картельною змовою є договірне регулювання обсягів закупівель і продажів учасниками ринку з метою впливу на рівень цін.

Картелі мають певні специфічні ознаки, до яких можливо віднести:

- договірний характер об'єднання;
- метою угоди є домовленість групи виробників по зменшенню або знищенню конкуренції між ними і отримання монопольного прибутку;
- спільна діяльність з реалізації продукції пов'язується в певній мірі і з її виробництвом;
- має місце система санкцій до порушників угоди.

Безумовно, у більшості країн антимонопольне законодавство забороняє картельні угоди, виключаючи окремі галузі, наприклад, сільське господарство. Як правило, законодавство забороняє картелі, пов'язані з фіксуванням цін, обмеженням виробництва продукції, поділом ринку, тобто узгоджені дії щодо обмеження конкуренції. У західних країнах з розвиненим антимонопольним законодавством подібний економічний змова вважається найнебезпечнішим економічним злочином. Наприклад, за підрахунками США, незважаючи на те, що там щорічно розкриваються сотні картелів, саме по собі це явище завдає шкоди економіці країни на суму понад 300 млрд. доларів. Федеральна антимонопольна служба Російської Федерації, наприклад, та економічний блок Уряду, а також органи законодавчої влади в особі Держдуми РФ і Ради Федерації РФ, свого часу виявились солідарними з колегами на Заході в думці, що картелі вкрай негативно впливають як на якість економіки в цілому, так і на якість життя населення зокрема. Це було підтверджено в 2009 році, коли Держдума РФ і Уряд РФ підтримали ініціативу ФАС Росії і внесли зміни до законодавства – посилили відповідальність за картельні змови. Проте, як показує вітчизняна практика антимонопольного регулювання, ситуація з картелями далеко не така однозначна, як видається на перший погляд. Проблема полягає в тому, що антимонопольне регулювання подекуди спрямоване не на захист та підтримку економічної конкуренції на товарних ринках, а на пошук бази для накладання штрафних санкцій. Так, у 2012 році органами Комітету за порушення законодавства про захист економічної конкуренції у вигляді антиконкурентних узгоджених дій суб'єктів господарювання були накладені штрафи на суму 441,3 млн грн, що у 25 разів перевищує суму штрафів, накладених у 2011 році (17,5 млн грн). Для того, аби визначити реальні наслідки існування картельних змов у вітчизняній економіці, варто проаналізувати природу картелю.

Економічні ліберали звертають увагу, що картельна змова за своєю природою непостійна і законодавча боротьба з цим явищем приносить більше шкоди, ніж користі. Насправді, учасникам картелю вигідно порушувати умови картельної змови і змінювати ціну, щоб збільшити свою частку ринку [5].

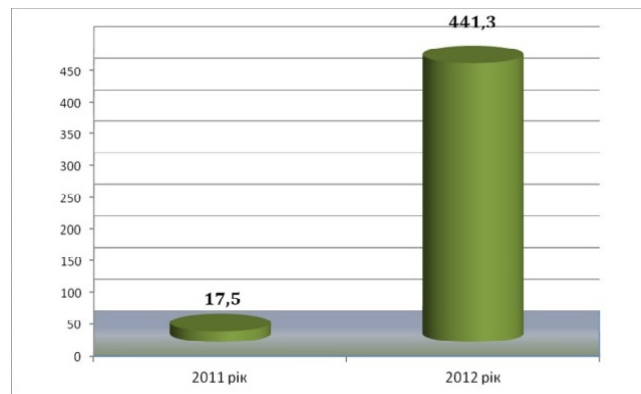

Рис. 2. Штрафи, накладені органами Комітету на порушників за антиконкурентні узгоджені дії суб'єктів господарювання у 2011–2012 роках, млн. грн

Австрійський економіст Фрідріх фон Хайєк наводить іншу аргументацію, і висловлює думку, що проблеми картелів або монополій взагалі не існує. Надвисокі картельні або монополійні ціни посиляють правильні сигнали іншим економічним агентам. Через високі картельні або монополійні ціни дані галузі стають суперпривабливими для інших гравців або галузей. Отже, вони створюють замітники або більш ефективні продукти чи послуги. Яскравими прикладами “корисних” картельних змов є бурхливий розвиток автомобільних вантажних перевезень та зменшення частки ринку залізниць; збільшення обсягів ринку послуг мобільного зв'язку; розвиток інтернет-преси. В умовах відсутності державного регулюючого органу картель або монополія будуть так чи інакше усунені, адже нестійкість картелю закладена його природою.

Теорія, що розвивається Вірджинською школою Громадської вибору “Public Choice”, стверджує, що державний регулюючий орган має набагато більше шансів вступати в змову з картелями і монополіями, ніж їх контролювати. Цей аргумент повинен спонукати вітчизняне антимонопольне регулювання рухатись в напрямку глибшого аналізу ринкової влади та специфіки конкурентної боротьби на товарних ринках України, тому що, будучи надзвичайно вигідною для підприємців, така форма антиконкурентних дій була і залишається характерною для будь-якої держави на будь-якому історичному етапі і наведена вище статистика злочинів цього типу в структурі антиконкурентних вимагає модернізації відповідної законодавчої бази та здійснення контролю і нагляду за діяльністю компаній у певних сферах.

Прикладом “класичної” картельної змови (що трактується за вітчизняним законодавством як антиконкурентні узгоджені дії суб'єктів господарювання щодо встановлення цін придбання або реалізації товарів), що стала сенсацією з огляду на розповсюдження інформації про перемогу антимонопольного регулювання над недобросовісними ритейлерами в Україні – Антимонопольний комітет звинуватив найбільші українські торговельні мережі в картельній змові.

У списку – “АТБ-Маркет”, “Фуршет”, “Ашан” і ще півтора десятки ритейлерів. На думку Комітету, ритейлери домовилися про антиконкурентні узгоджені дії, результатом чого стало підвищення цін на продукти харчування в 2010–2011 роках. Відомство має намір оштрафувати 18 компаній відразу за двома пунктами претензій, причому кожен з них може обійтися мереж в максимальні 10% від обороту за

попередній рік. Це – 13,4 млрд гривень у перерахунку на фінансові результати лише 6 найбільших ритейлерів, і близько 20 млрд гривень в цілому [6].

Розслідування про діяльність продуктового роздробу в Україні було розпочато Антимонопольним комітетом у травні 2012 року. За даними Держстату, в 2010–2011 роках індекс споживчих цін в Україні зріс на 13,5%, тоді як ціни на основні продукти харчування в роздрібних мережах Києва збільшилися на 22-38%, а на деякі продукти – на 50-70%.

У відомстві запідозрили, що причина – в тому, що ряд найбільших ритейлерів вимагали від постачальників відстрочки платежів (до 120 днів) і оплати різних додаткових послуг (реклама, бонуси та інше), які досягають 5-10% від вартості поставленого товару. Претензії виставлені до компаній, які мають магазини в столиці, незалежно від розташування їх центрального офісу. На думку фахівців відомства, великі торговельні мережі порушили антимонопольне законодавство відразу за двома параметрами. По-перше, вони узгоджували між собою формат роботи з постачальниками, що зачіпало інтереси останніх. У підсумку по кожному з двох пунктів претензій АМКУ пропонує накладати на компанію штраф у розмірі до 10% виручки за 2012 рік. Тобто всього до 20% від обороту кожного з фігурантів розслідування.

Варто зазначити, що накладання штрафу в розмірі 10 % від обороту в українській практиці - виняток, а не правило, у середньому фінальний розмір штрафу, коливається в межах від 1% до 5% обороту. Але тут виникає інша складність. Законодавчо не визначено, від чого залежить розмір штрафу, а тому зараз в силу вступить здатність переконувати АМКУ у своїх аргументах кожної окремо взятої компанії. В Україні це означає високі корупційні ризики.

До того ж, навіть якщо АМКУ знизить граничний розмір одного штрафу, скажімо, до 3-5% від обороту, штрафів для кожної компанії передбачається два – тобто все одно дуже болісно. При цьому, якщо по першому пункту претензій Комітету буде складніше вибудувати адекватну юридичну захист, то в питанні маркетингових націнок і бонусів його позиції в розмові з роздробом – куди більш сильні [6].

Рішення в цій справі, безумовно, буде резонансним, проте, варто замислитись не тільки над обсягами штрафних санкцій, а ще й над наслідками такої антимонопольної політики. Сьогодні є зрушення в частині надання дозволів АМКУ на узгоджені дії, в впровадженні програми звільнення від відповідальності за участь у картелі, але, при всіх плюсах діючої в Україні програми leniency, в її роботі ще є, що поліпшити. Наприклад, українська програма побудована на принципі aut caesar aut nihil – “або все, або нічого”. Компанія, яка першою зізналася АМКУ в участі у картелі, отримує повне звільнення від покарання; іншим виписують величезний штраф. І навіть до першої здалася компанії вимоги досить суворі, а якщо вона не може їх задовольнити, то разом з усіма буде оштрафована у повному розмірі [7].

В інших країнах, наприклад, в Японії і Росії, можливість зменшити розмір штрафу дається декільком учасникам. Штраф першого учасника цінової змови, котрий зізнався зменшується на 100%, штраф другого – на 50 %, третього – на 25%. Простіша ситуація і з вимогами до першого, хто зізнався у змові. Якщо він не відповідає всім вимогам і не отримує 100% зниження штрафу, то може претендувати на значне його зменшення – пропорційно його внеску в розслідування. Тобто держава створює

ситуацію, коли здаються не просто шикуються в чергу, а б'ються за перше, друге, третє і так далі місця. У виграші – і бізнес, і держава.

В Україні поки ситуація дещо інша. Як і будь-який інший антимонопольний орган, АМКУ щедро наділений повноваженнями щодо накладення штрафів. Наприклад, розмір максимального штрафу за антиконкурентні узгоджені дії (картель) може досягати 10% річного обороту порушника та його групи по світу. Сама можливість накладати великий штраф не є чимось незвичайним: будь-яке порушення конкурентного законодавства може мати серйозні наслідки, а тому каратися повинно відповідно.

Проте, варто зазначити, що вже кілька років АМКУ працює над створенням положення про обчислення накладаються штрафів, в якому враховуватимуться кілька факторів. З'явився порушник “з повинною”, або дія була розкрито АМКУ; чи зізнався порушник у скоєному; чи вперше здійснено дію; який ефект мало це порушення на задіяні ринки і т.д.

Висновки. Враховуючи те, що такі принципи економічної безпеки, як принцип стабільності – створення умов для оптимального економічного розвитку країни, забезпечення позитивного ефекту для суспільних інтересів, принцип надійності – виконання взаємних зобов'язань, дотримання норм антимонопольного законодавства, забезпечення узгодження між національним та міжнародним антимонопольним регулюванням та принцип передбачуваності – можливість своєчасно врахувати в національній економічній політиці тенденції та перспективи діяльності учасників ринків, використовуючи їх в інтересах національного розвитку, але не на шкоду для міжнародного співтовариства, повинні забезпечуватись в процесі антимонопольного регулювання, зазначимо, що у вітчизняній економічній науці та антимонопольній практиці назріла необхідність детальної розробки методики оцінки кількісних параметрів колективного домінування, зокрема, картельних змов, що сьогодні стали звичайними у вітчизняній практиці господарювання, та підкріплення їх оновленою потужною нормативно – правовою базою.

Використані джерела:

1. Річний звіт / Антимонопольний комітет України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Антимонопольного комітету України – Режим доступу : <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=95114&schema=main>
2. Закон України “Про основи національної безпеки України” від 19.06.2003 № 964-IV [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної ради України / Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964>
3. *Пороховский А. А.* Экономические отношения в монополистических объединениях // А. А. Пороховський. – М. : МГУ, 1997. – 310 с.
4. *Тарасевич В. Н.* Ценовая политика предприятия / В. Н. Тарасевич. – СПб. : Питер, 2003. – 288 с.
5. *Michael E. DeBow.* What's Wrong with Price Fixing: Responding to the New Critics of Antitrust. Regulation Magazine. Vol.12 No.2.
6. *Марчак Д., Ковальчук А.* АМКУ намерен оштрафовать ритейлеров на сумму до 20 млрд.грн.// Forbes Україна. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://forbes.ua/business/1358045-amku-nameren-oshtrafovati-ritejlerov-na-summu-do-20-mlrd-griven>
7. *Таранік Д.* П'ять кроків, що покращать роботу АМКУ// Forbes Україна. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://forbes.ua/business/1358045-amku-nameren-oshtrafovati-ritejlerov-na-summu-do-20-mlrd-griven>

Захарова К. Ф. Эффективность антимонопольного регулирования картеля в контексте обеспечения экономической безопасности государства.

В статье исследована экономическую природу картеля. Определена специфика антимонопольного регулирования картельных сговоров. Рассмотрен комплекс мероприятий по повышению эффективности антимонопольного регулирования в экономике Украины в контексте обеспечения экономической безопасности.

Ключевые слова: экономическая безопасность, картель, рыночное доминирование, антимонопольное регулирование.

Zakharova K. F. The effectiveness of antitrust cartel in the context of ensuring the economic security of the state.

The article examined the economic nature of the cartel. The article defines the specific antitrust cartel. Considered a range of measures to improve the effectiveness of anti-monopoly regulation of the economy of Ukraine in the context of economic security.

Keywords: the economic security, cartel, market dominance, anti-monopoly regulation.

УДК 378:331.526(477)

*Качан Г. М.
ДВНЗ “Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана”*

ВПЛИВ ВТОРИННОЇ ЗАЙНЯТОСТІ НА ПРОФЕСІЙНУ ОСВІТУ СТУДЕНТІВ

Стаття спрямована на вивчення структури вторинної зайнятості студентів і з'ясування її значення для їх професійного самовизначення, мотивацію і адаптацію у працевлаштуванні.

Ключові слова: вторинна зайнятість, професійне самовизначення, вища професійна освіта, мотивація праці.

Вторинна зайнятість студентів розглядається як феномен, що має складну структуру і неоднозначно впливає на професійну освіту студентів. Роль вторинної зайнятості істотно розрізняється для різних груп, і можна вказати, принаймні, на три її різних прояви. У першому з них вторинна зайнятість практично ніякого відношення до професійного самовизначення не має: це тимчасова підробіток студентів, що виконують малокваліфіковану роботу. Дві інших функції вторинної зайнятості пов'язані з професійним самовизначенням і багато в чому визначають його різні шляхи. На першому з них вторинна зайнятість допомагає студенту придбати досвід роботи з одержуваної спеціальності і в якихось випадках навіть визначитися з підприємством для роботи після закінчення ВУЗу. І у своїй третій функції вторинна зайнятість допомагає студенту визначитися з професією, яка не збігається з одержуваною у ВУЗі спеціальністю, і тим самим задає йому новий шлях професійного розвитку.

Вивчення вторинної зайнятості неодноразово зверталися й звертаються економісти як у минулому, так і нині. Соціально-економічна сутність вторинної зайнятості на прикладі понаднормових робіт була розкрита К. Марксом при аналізі капіталістичного способу виробництва. Пізніше в економічній літературі вторинна зайнятість розглядалася як форма прояву підвищеної трудової активності і в такому